

va extraure del gr. parlat *τάργανα* contracció colloquial de *τὰ ὄργανα*, plural de *τὸ ὄργανον* 'l'instrument'. D'ací vénen també l'it. *òrgano* i el cast. *òrgano*; aquest més tardà, documentat només des de 1526; el major arrelament del mot català es reflecteix també en el fet que la nostra forma *argue* s'usà també alguns cops com a castellana: un ex. de l'any 1709 mal escrit *argüe* en el *DHiAcEsp.*; algun cop es troba també *òrgana* en castellà (1612). Per a representants del mateix mot en l'àrab magrebí veg. Simonet, *Gloss.*, s. v. *òrgano*.

Afegim-hi que aquesta paraula, en la forma amb o-, i amb sentits no precisament nàutics, sembla haver tingut algun ús en altres parts de l'Espanya primitiva, del Sud i del Nord, i per a coses de transport. Car sembla clar que *orga*, vell nom basc del carro, és el resultat de l'evolució fonètica basca del plural llatí *ORGĀNA*, passant a través d'*orgāa*. I amb sentit no gaire diferent hi podem combinar un testimoni mossàrab: *RMa.* tradueix l'ar. *ḥurġ* (o sigui 'alforges') per *organes* a la p. 93a; ¹ d'altra banda el mateix *RMa.* a la seva part àrabo-llatina torna a posar *organes* traduït per *ḥurġ*, per *ġirāra* i per *wīca* (p. 504.4), però a la p. 559 dóna *orguines* com a equivalent de *reservatorius* (cf. Dozy, *Suppl.* II, 204). Unes alforges són molt semblants de forma a certs tipus d'*arguenells*, de transportar fems, gerres d'aigua, etc. (veg., p. ex., el gravat d'*AlcM*, s. v. *arganell*, II, § 1). I realment formes així han sobreviscut no solament en fonts valencianes del S. xv —«*orquinetes* o beaces: pera» — en el *Liber Elegantiarum* de Joan Esteve (1472), f° 128v *òrguines*, i en docs. castellans de 1443— sinó que segons *AlcM* *òrguines* 'alforges' es diu a Calaceit i Gandesa, *orquínells* 'arguenells d'espato o vímetes per portar a esquena de bestia' a Lluçena, Borriol, Bell-lloc i Cabanes. Les dades mossàrabs, magrebines i basques són, doncs, indicatiu, que a part de la ulterior confusió amb el tipus *ANGARIELLAE, a certes parts de la Península ja hi havia formes en o- que donaven peu a la gran mescla operada en català en l'arrel del nom dels aparells de tragí i del gran aparell de moure objectes feixucs en l'ús nàutic, etc.

D'altra banda tenim el cat. *arguenell* o *arganell* (que hem vist en Muntaner i en l'inventari de drassanes de 1331, per a la 'peça de fusta que s'encaixa a la roda de proa, amb una politja per llevar l'àncora', i posteriorment 'cèrcol de ferro al capdamunt de l'àncora (usat així mateix per llevar l'àncora)'; mot que des del català va passar al fr. *arganeau* en el S. XIV, i des d'aquest al cast. *arganeo*, que amb la 2.ª acc. apareix el 1587 en García de Palacio (*Instrucción para navegar*, veg. el glossari de l'ed. facs. de 1944). Pel que fa al cast. *arganel* 'petit cèrcol de metall que forma part de l'astrolabi' sembla venir directament del català, però no està estudiada la història semàntica d'aquest terme, i ignorem si va venir directament de la idea de 'instrument' o bé passant per 'anella de l'àncora': la que cita Cejador del *Tratado de Navegación* de Sánchez Reciente, la crec força moderna.

Passant ara al mot de forma diminutiva que deno-

mina el dispositiu de tragí, serà hora d'afegir-hi algunes dades menys conegudes. En terra valenciana el recollia ja el diccionari de Ros, de 1764, i se'n féu eco Sanelo: «*anganells* (o *argarells*) y *anganelles*: aguaderas, angarillas de espato o madera» (E, 29v2); no hi ha errada en la primera, certament, que és també la que usà F. Martínez i Martínez: «el clavari porta la bandera del Sant, y el atre fester, els cuyros, o siga uns *anganells* luixosament adornats, ab varis compartiments, que serveixen de depòsit a peladilles --- y atres confitures» (*Folklore Val.*, 121). Veg. Gulsoy (*Sanelo*, p. 295).

D'aquestes alternatives que se succeïen, d'assimilació, transposició i eliminació de les consonants, i alhora de l'ús popular fins a l'extrem Sud de la llengua, ens dóna comprovació una comparança toponímica: en el terme del Pinós de Mondèver *ex aganeléts* són dos avencs disposats simètricament com uns arguenells (1963). Eiv. *arganells* «serones para llevar cántaros a lomo» (PzCabrerero); i encara en el tercer vèrtex de la llengua: Vall d'Àneu *«anganilles*: silla de cuero y de madera que se coloca en las caballerías, para que puedan montar sentadas las mujeres» (Pol, p. 9). En fi, no és inversemblant que vingui del nostre mot un hapax d'un doc. molt antic on sembla designar un recipient que fa de plat d'una mena de balança tècnica: «teixidors --- <tenguts> dien de tenir bon pes: --- que'l braç del pes e l'angalella, e tot l'als de les cordes, del pes a amont sien de fferre», en unes ordonances de Balaguer de l'any 1313 (*BABL* XII, 423).

En definitiva el cat. *arguenells* és certament inseparable del cast. *angarillas*, que designa localment diverses menes d'enginy de tragí ben semblants o iguals als arguenells, si bé també ha servit per designar una mena de civera o baiard per transportar a mà certs materials. El trobem des de 1406: *angariellas* en un inventari aragonès; i c. 1490 en Alonso de Palencia: «*verennes* son *angarillas* que usan los labradores para acarrear». Prové bàsicament del ll. *ANGARIAE* 'prestacions de transport, transport obligat en cavalleria o en carro', i també 'la mena de sella usada amb aquest efecte'. El mot havia entrat en llatí com un terme d'orient, copiat del gr. *ἄγγαρελα* 'servei de correu forçós', derivat de *ἄγγαρος* 'correu forçós al servei reial'; fou inicialment un terme de l'imperi persa: persa ant. *angara- (mot germà del gr. *ἄγγελος* 'missatger'). En el Digest i en altres textos llatins de baixa època trobem ja *angaria* 'tragí forçós' i *angariare* 'requisar amb aquest fi'. En baix llatí aquesta família de mots està representada abundantment i des d'antic; s'hi nota la referència quasi constant a obligacions de transport: *animalia in angaria praestita* en la «Lex Wisigothorum», *angarias cum carro faciant* en la «Lex Bajuvariorum» (Du C.); afegim-hi *«angariae sunt opera possessionibus imposita --- vel in equo, vel in asino vel hujusmodi»* i *«angarium: officina ubi equi sufferrantur»* en el *Breviloquum*; *«angariare: carro vel equo vehere»* en una escr. de Metz de 765; *angariati* 'portati', *CGL* v, 412.38.²

A Portugal el mot evolucionà en el llenguatge po-